

**BANK XIZMATLARINING RAQAMLASHUVI HOLATIDA
NAQD PUL MUOMALASINI BOSHQARISH**

Зухуров Камолжон Зухур ўғли
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби докторанти
+998(91)954-54-06

***Аннотация** Pul muomalasi tizimida Naqd pul muomalasi ajralmas hisoblanadi har qanday davlatning iqtisodiy hayotining bir qismi. Uning asosida markaziy banklar rivojlanadi pul-kredit siyosati, iqtisodiyotning hozirgi holati va aholining iqtisodiy jamg'armasi shakllanadi. So'nggi o'n yil ichida moliyaviy texnologiyalar va elektron to'lov tizimlarining jadal rivojlanishi tufayli naqd puldan foydalanish sezilarli darajada qisqardi va elektron to'lovlarga o'tish takomillashib bordi. Bu aholining naqd pul berish xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi, shuningdek, regulyator tomonidan operatsiyalarni nazorat qilishni soddalashtiradi. Shu bilan birga, naqd pul aylanishining cheklanishi aholi tomonidan qabul qilinadi.*

***Abstract** In the money circulation system Cash circulation is an integral part of the economic life of any country. Based on it, central banks develop monetary and credit policy, the current state of the economy, and the economic savings of the population are formed. Over the last decade, the rapid development of financial technology and electronic payment systems has significantly reduced the use of cash and improved the transition to electronic payments. This allows to reduce the cost of issuing cash to the population, and also simplifies the control of operations by the regulator. At the same time, the restriction of cash circulation is accepted by the population.*

***Аннотация** В системе денежного обращения Наличное денежное обращение является неотъемлемой частью экономической жизни любой страны. На его основе центральные банки разрабатывают денежно-кредитную политику, текущее состояние экономики, формируются экономические сбережения населения. За последнее десятилетие стремительное развитие финансовых технологий и электронных платежных систем значительно сократило использование наличных денег и упростило переход к электронным платежам. Это позволяет снизить стоимость выдачи наличных денег населению, а также упрощает контроль операций со стороны регулятора. В то же время ограничение наличного денежного обращения принимается населением..*

Калит сўзлар: нақд пул, электрон пул, тижорат банки; жисмоний шахслар, рақамли банк, рақамли трансформация; сунъий интеллект; тижорат банклари; инновациялар; рақамлаштириш; бозор; онлайн хизматлар.

Ключевые слова: наличные деньги, электронные деньги, коммерческий банк; физические лица, цифровой банкинг, цифровая трансформация; искусственный интеллект; коммерческие банки; инновации; оцифровка; рынок; онлайн-сервисы.

Keywords: cash, electronic money, commercial bank; individuals, digital banking, digital transformation; artificial intelligence; commercial banks; innovations; digitization; market; online services..

Кириш Муомаладаги пул массасини тартибга солиш азалдан давлатнинг асосий вазифаси бўлиб келган. Моддий асосда хавфсиз ва тартибли пул тузилиши жамият иқтисодиётнинг жадал ривожланишига, молия тизимининг барқарорлигига, жамиятнинг институционал асослари барқарорлиги учун хизмат қилади. Пул-кредит тартибга солишнинг шаклланиши мамлакатимизда табиий алмашинув йўқ қилинган пайдан бошлаб узок тарихий даврни ўз ичига олади эмиссия ва кредит механизмининг ҳозирги ҳолатига яна бир эволюцион янгилик энди кун тартибида — бутун дунё бўйлаб илғор ахборот ва компьютер компаниялари томонидан фаол шакллантирилаётган виртуал пул майдони кириб келди. Замонавий молия тизими рақамли технологияларнинг ҳақиқий гуллаб-яшнашини бошдан кечирмоқда, ҳар куни электрон пулларнинг янги турлари пайдо бўлиши ва уларни амалга ошириш усуллари ҳақида маълумотлар мавжуд. улар ўртасида тўловларни амалга ошириш бу одатий ҳолга айланиб улгурди. Криптовалюта, уни қазиб олиш, блокчейн технологияси, контактсиз тўлов, рақамли имзо, нарсалар интернет ва уларнинг дастурий таъминоти, суперкомпьютерлар, киберкосмос ва киберхавфсизлик олимларнинг кундалик ҳаётига мустаҳкам кирди ҳамда ушбу рақамли терминларни тўлов тизимларига жалб этишни жадаллаштириш чоралари кўрилмоқда.

Рақамли технологияларнинг ривожланиши молиявий хизматларнинг анъанавий йўналишларини модернизация қилмоқда, уларда яқуний истеъмолчилар учун инновацион маҳсулотлар ва хизматлар пайдо бўлади. Ушбу тенденция қуйидаги соҳаларда энг аниқ намоён бўлади

- Тўловлар ва ўтказмалар: онлайн тўлов хизматлари, онлайн ўтказма хизматлари; П2П валюта айирбошлаш; тўлов ва ўтказма хизматлари; булутли

кассалар ва ақлли терминаллар; оммавий тўлов хизматлари ва бошқалар. Бу соҳа анъанавий банклар ўртасидаги рақобат кучайиши билан тавсифланади ва тўлов операцияларини амалга ошириш ва хизматлар кўрсатиш муҳим молиявий харажатлар ва ваколатларни талаб қилмайди. Финтех компаниялари имкон берадиган турли хил тизимларни ишлаб чиқади ва таклиф қилади

- Бойликни бошқариш: робо-маслаҳат, молиявий режалаштириш дастурлари ва иловалари, ижтимоий савдо, алгоритмик биржа савдоси, мақсадли жамғарма хизматлари ва бошқалар. Ушбу сегмент мавжуд юқори салоҳиятга эга ва капитални бошқариш, инвестициялар ва активларни жойлаштириш, потенциал рискларни баҳолаш ва бошқалар бўйича самарали қарорлар қабул қилиш жараёнини катта даражада автоматлаштиришга имкон беради.

Рақамли молиявий технологиялар, шунингдек, пул ўтказмалари ва трансчегаравий тўловлар нархини пасайтиришга ҳисса қўшмоқда, бу эса ривожланаётган ва ривожланаётган мамлакатлардаги ишчиларга муҳим таъсир кўрсатади. Дунё бўйлаб ишчилар ўз мамлакатларига пул жўнатишга таяниб, пул ўтказмалари ва трансчегаравий тўловлар нархининг пасайишидан фойда кўрмоқда.

Рақамлилаштириш орқали кооператив ва жамоат банклари кам таъминланган аҳолини қамраб олишни кучайтирмоқда, шу билан бирга йирик молия институтлари мижозларига мурожаат қилмоқда⁶.

Рақамли валюталар иқтисодидаги платформаларнинг роли рақамли тармоқларни ажратиш ролидан анча фарқ қилади. Иқтисодиёт адабиётида платформалар одатда харидорлар ва сотувчилар бир нечта маҳсулотларни алмаштирадиган икки томонлама бозорлардир. Кўпинча асосий эътибор тармоқнинг ташқи таъсири ва ушбу маҳсулотлар ўртасидаги ўзаро субсидиялаш уларнинг нархларига қандай таъсир қилишига қаратилади.

⁶ Fedorov B.M., Fedorova S.V., Zhang H., Mamedova N.A. using cognitive technologies to ensure the information security of banks in the conditions of digital transformation and development of biometrical identification wseas Transactions on Business and Economics. 2023. T. 20. C. 382-387.

Бундан фарқли ўлароқ, биз платформаларнинг ўзаро бир-бирини тўлдирувчи фаолиятнинг йиғиндиси сифатидаги ролини таъкидлаймиз. Бошқача қилиб айтганда, биз платформаларни истеъмолчилар, савдогарлар ва хизмат кўрсатувчи провайдерлар ўзаро алоқада бўлган "экотизимлар" деб биламиз. Платформалар билан боғлиқ бўлган рақамли тўлов воситалари анъанавий пул функцияларини платформанинг функциялари ва маълумотлари билан самарали бирлаштиради, бу эса рақамли тармоқларнинг ажратиш ролидан фарқли равишда пулни қайта бирлаштиришга олиб келади.

Мустақил валюта нима эканлигини тушуниш учун биз биринчи навбатда тўлов воситасининг валютага тегишли бўлиши нимани англатишини аниқлаймиз. Агар қуйидаги иккита шарт мавжуд бўлса, тўлов воситалари тўплами мустақил валютани ташкил қилади, деймиз:

(и) тўлов воситалари бир хил ҳисоб бирлигида деноминацияланган.

(ии) валютадаги ҳар бир тўлов воситаси бошқа ҳар қандай валютага конвертация қилинади.

Биз мустақил валютанинг ушбу таърифини пул воситаларининг биржа воситаси сифатида эмас, балки уларнинг ҳисоб бирлиги орқали валюта билан боғланишини таъминлаш учун қабул қиламиз. Демак, нақд пуллар, захиралар ва расмий валютадаги банк депозитлари, масалан, бир хил валутанинг бир қисми бўлишига қарамай, технологик хусусиятларга эга. Агар тўлов воситаси мавжуд валютанинг бир қисми бўлмаса, у мустақил валюта ҳисобланади

Молия сектори нақд пул маблағларини бошқаришда пухта бўлиши керак, чунки ҳар куни катта ҳажмдаги нақд пулларнинг кириб келиши ва чиқиши мавжуд. Нақд пул оқимини ташкил қилиш бизнес операциялари учун ликвидликка эга бўлиш ва яхшироқ ўсиш учун муҳим аҳамиятга эга, айниқса дунё жуда кичикроқ бўлганда. Муҳим молиявий фаолият сифатида нақд пулни бошқариш замонавий дунё талабларига жавоб берадиган янги шаклни эгаллайди. Нақд пул бошқарувини ушбу рақамлаштириш нақд пулни "э-саш" шаклида сақлаш ва ўтказиш учун талаб қилинади. Рақамли экотизим уланиш қулайлиги ва муҳим маълумотларни узатиш имконини беради. Банк ички

ходимлардан нақд пул бошқаруви бўйича хизмат кўрсатувчи провайдерни ёллашга ўтиш орқали сезиларли фойда кўриши мумкин. Ушбу провайдер нақд пул тарқатиш тармоғингизни оптималлаштириши, банккомат хизматларини тақдим этиши ва барча операцияларингизни модернизация қилиши мумкин. Замонавий пул маблағларини бошқариш хизматлари билан миждозлар эҳтиёжини қондириш ортиб бормоқда. Миждоз билан фаол алоқа мавжуд. Бугунги миждозлар, хусусан, минг йилликлар технологияни жуда яхши билишади ва банк хизматлари уларнинг тез суръатда яшашига мос келишини ва қўллаб-қувватлашини кутишади. Миждозлар тез ва ўз вақтида жавоб кутишади. Рақамли пул жуда тез, узок масофали операцияларни амалга оширишда ёрдам беради. Миждозларга рақамли нақд пул бошқаруви орқали максимал даражада қониқиш ҳосил қилиш мумкин, чунки у маълумотлар базаларидан фойдаланади. Ушбу хизматлардан фойдаланиш миждозларни сақлаб қолиш, миждозларнинг содиқлигини рағбатлантириш ва миждозлар базасини кўпайтиришнинг ажойиб усули ҳисобланади⁷.

Ҳар бир амалга оширилган транзакция учун реал вақтда рекорд мавжуд. Рақамли нақд пулни бошқариш тизими тафовутлар, фирибгарлик ва ноқонуний фаолиятни текшириш учун таҳлил ва мониторинг имкониятларига эга. У хулқ-атвор фаолиятини текшириши ва меъёрдан шубҳали оғишларни аниқлаши мумкин. Ўғирлик ва йўқотишларнинг кўпайиши билан банклар ва корхоналарнинг нақд пулни бошқариш тизимини оптималлаштириш жуда муҳимдир. Хавфсиз шлюзлар билан ушбу тизимлар билан устунлик қилиши мумкин бўлган кўпроқ ишонч ҳисси мавжуд. Пул маблағларини бошқариш бўйича эчимларни молия институтлари билан интеграциялашуви барча кўп сонли кибертахдидлар, киберҳужумлар ва молиявий институтнинг хизмати ва обрўсига таҳдид соладиган бошқа ноқонуний жиноятлар эҳтимолини ҳисобга олган ҳолда мутлақ заруратдир. Замонавий нақд пул бошқаруви платформаси тизими билан

⁷ Chen J., Nesterov I.O. RUDN Journal of Economics. , central bank digital currencies: digital yuan and its role in chinese digital economy development 2023. T. 31. № 1. C. 120-133.

фойдаланувчиларга қулай интерфейс мижозларнинг умумий тажрибасини яхшилаш учун йўл очади.

Яхши рақамли нақд пул бошқаруви тизими барча кераксиз, кўп вақт талаб қилувчи инфратузилма эҳтиёжлари ва ходимларни ёллаш ва иш берувчи сифатида доимий мажбурият ва расмиятчиликларга эга бўлиш юкидан қочишга ёрдам беради. Нақд пул бошқарувини рақамлаштириш бу борада жуда тежамкор эканлигини исботлади. Бироқ, мавжуд ходимларнинг ўзлари, рақамли нақд пулни бошқариш тизими таклиф қиладиган автоматлаштириш туфайли ортиқча, монотон ва такрорий ишларнинг аксарияти йўқ қилинганлигини аниқлайдилар. Шундай қилиб, улар муҳим эҳтиёжларни қондириш ва бизнеснинг асосий функцияларини бажариш учун кўпроқ вақтга эга. Операцион харажатлар ва бошқа ташкилий харажатларнинг камайиши билан бизнесда инвестициялар учун кўпроқ жой бўлиши мумкин. Барча бизнес жараёнларни автоматлаштириш ва булутга асосланган банк каби янги технологияларни таклиф қилиш анъанавий пул маблағларини бошқариш билан боғлиқ харажатларни камайтиришнинг ажойиб усули ҳисобланади. Шу тарзда бизнес кўпроқ даромад кутиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-578-сон 01.11.2019. <https://www.lex.uz>.
2. «2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. <https://lex.uz/docs/4751561>.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 30 ... Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 июндаги ПФ-5099-сонли «Республикада ахборот технологиялари соҳасини ривожлантириш учун

шарт-шароитларни тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони.
<https://lex.uz/docs/3249651>.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2019 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сон Фармони [Электрон ресурс]: www.lex.uz.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2018 йил 18 февралдаги 5349-сон Фармони. [Электрон ресурс]: www.lex.uz.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони [Электрон ресурс]: www.lex.uz.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисидаги Фармони. www.lex.uz.

8. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ўзбекистон Республикасини 2030 йилга қадар ижтимоий-иқтисодий комплекс ривожлантириш концепцияси қарори лойиҳаси. <https://regulation.gov.uz/uz/document/9413>.

9. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 22.12.2017.
<http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-22-12-2017>

10. Рябичева Ольга Ивановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и кредита, Дагестанский государственный университет, г. Махачкала, Россия, ДООИ 10.47576/2712-7516_2021_6_9_896, УДК 336.7